

ชุมชนในพื้นที่ความรุนแรง: ว่าด้วยการยึดเหนี่ยวทางสังคมของชุมชน ในอำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี

Community in Ongoing Violence: On Social Cohesion in Mayo District, Pattani Province

เอกรินทร์ ต่วนศิริ

Ekkarin Tuansiri

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
Faculty of Political Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus

ติดต่อผู้เขียน ekkarin.t@gmail.com

ส่งบทความ 11 กุมภาพันธ์ 2561 | แก้ไข 28 พฤษภาคม 2561 | ตอฉบับ 7 มิถุนายน 2561 | เผยแพร่ 28 มีนาคม 2562

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งจากรายงานโครงการวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคม (social cohesion) เพื่อใช้ในการพัฒนาและลดความขัดแย้งโดยองค์กรชุมชนและองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื้อหาของบทความนี้ต้องการกล่าวถึงกระบวนการสร้างความกลมเกลียวทางสังคมท่ามกลางเหตุการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในหน่วยของสังคมทุก ๆ ระดับภายใต้โครงการเสริมสร้างโอกาสสานความร่วมมือ เปิดมิติทางปัญญาของชุมชน ณ อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ที่ออกแบบและดำเนินการโดยสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการที่โครงการใช้ในการฟื้นฟูและสร้างความกลมเกลียวทางสังคม และ 2) เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการที่มีต่อการยึดเหนี่ยวทางสังคม โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (mixed method) ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ บทความชิ้นนี้เสนอว่า การทำโครงการในลักษณะดังกล่าวเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมซึ่งเป็นที่มาของความร่วมมือที่รองรับความรุนแรง เป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขความขัดแย้ง และส่งผลต่อความยั่งยืนของสันติภาพที่เกิดขึ้นได้ในที่สุด ซึ่งหลังการดำเนินโครงการ พลวัตของการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมพัฒนาไปในทิศทางบวกในหลายมิติทั้งในระดับกลุ่ม กล่าวคือ โครงการเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างคนภายนอก (คณะผู้จัดโครงการ) กับคนภายในชุมชน และเป็นจุดเริ่มต้นของการสานสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการ และในระดับปัจเจก กล่าวคือ โครงการสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้เข้าร่วมโครงการและเยาวชนผู้ช่วยโครงการซึ่งเป็นเยาวชนจากนอกพื้นที่ให้มีทัศนคติที่ดีต่อกันและมีความไว้วางใจต่อกันมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ดีการดำเนินโครงการดังกล่าวยังมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งปัญหาผู้เข้าร่วมโครงการที่ไม่มีความหลากหลายเพียงพอ การขาดการเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมย่อยภายใต้โครงการ และที่สำคัญทุนทางสังคมดั้งเดิมซึ่งมีสมรรถภาพของการยึดเหนี่ยวทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนทางสังคมด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังไม่ถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่ ซึ่งส่งผลให้การสร้างให้เกิดทุนทางสังคมใหม่อันหมายถึงความสัมพันธ์ข้ามกลุ่มระหว่างรัฐกับชุมชน ระหว่างประชาชนต่างศาสนา และระหว่างภายในกับภายนอกพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นแต่เพียงเบาบางเท่านั้น จึงไม่เพียงพอสำหรับการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมได้ในระยะยาว อย่างไรก็ตามแนวคิดและวิธีการที่ใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้โครงการนี้ก็ยังมีศักยภาพในการพัฒนา ปรับปรุงเพื่อให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้ในอนาคต

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, การยึดเหนี่ยวทางสังคม, อำเภอมายอ, ปัตตานี, ความรุนแรง

Abstract

This paper is part of the research study on the social cohesion building in development project held by community organizations and civil society organizations to reduce conflict in the Southern Border Provinces. This study seeks to elaborate on social cohesion process under challenging context of ongoing unrest incidents in Southern Border Provinces which have caused conflict at all levels of society through the Project on Increasing Opportunities for Cooperation through Local Wisdom in Mayo District, Pattani Province. The project was designed and held by the Office of Academic Resources, Prince of Songkla University at Mayo district, Pattani province with two objectives including; to study about the methodology which were used through the project for social cohesion establishment; to assess the effectiveness of the project methodology on social cohesion consolidation. The research methodology used in this paper was mixed methods; both quantitative and qualitative. This study found that the development project is critical in consolidation of social cohesion which could maintain relationship during ongoing violent conflict.

Moreover, social cohesion is also a significant factor which drives cooperation in conflict resolution and may have caused of sustainable peace. This study also found that the development project could establish positive sense of social cohesion in small scale levels given that the development project established not only social relationship between people from outside and inside community as project participants but also at the individual level as in case of the project assistant group who are mostly youth group which trust among youth from different areas were built. However, this study also highlighted limitations of this project including; low diversity of background of participants; lack of maximizing profit from existing social capital such as shared local history which was foundation of the vertical relationship and relationship among people with different beliefs. Therefore the social cohesion established in this context is not sustainable enough to maintain relationship in the long run. Last but not least, this study highlighted that the concept and methodology used in this project are still relevant and could be developed and used further in future.

Keywords: social capital, social cohesion, Mayo district, Pattani province, violence

■ บทนำ

ความรุนแรงอันเนื่องมาจากความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นตัวบั่นทอนความไว้วางใจระหว่างกันของประชาชนและชุมชน ทำลายธรรมเนียมและคุณค่าทางสังคมที่เป็นพื้นฐานของความร่วมมือและช่วยเหลือกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ อีกทั้งยังมีโอกาสเพิ่มความขัดแย้งรุนแรงในชุมชนด้วย (Colletta & Cullen, 2000, p. 1) ที่ผ่านมามีปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในหน่วยของสังคมทุก ๆ ระดับ ตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ชุมชนกับชุมชน และความขัดแย้งภายในชุมชนเอง สภาพการณ์เช่นนี้เป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมซึ่งแสดงออกทางพฤติกรรมและทัศนคติของสมาชิกที่มีต่อกิจกรรมทางสังคมภายใต้ความสัมพันธ์รูปแบบใหม่นั้น

ในบริบทการเมืองไทย ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมาได้เกิดการเคลื่อนไหวของตัวแสดงใหม่ซึ่งเป็นฝ่ายที่สามที่เด่นชัดขึ้น นั่นคือ ภาคประชาสังคม ซึ่งหมายถึง ปริณทลแห่งปฏิบัติการอาสาสมัคร ซึ่งมีความแตกต่างจากปริณทลแห่งรัฐ เอกชน และภาคธุรกิจ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ภาคประชาสังคมเป็นพื้นที่กลางระหว่างปริณทลทางการเมือง เศรษฐกิจ และครอบครัว/ส่วนตัว (Spurk, 2010, pp. 8-9) บทบาทของประชาสังคมได้รับการยอมรับและตระหนักในฐานะผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นภายใต้บริบทของความมั่นคงและการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไป (Samudavanija, 1997) เพราะภาคประชาสังคม ถือเป็น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ดำรงอยู่และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยตลอดมา ในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประชาสังคมเป็นหนึ่งในตัวแสดงที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้งในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาความขัดแย้งในระดับชุมชนและการประเมินผลกระทบของการดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาสังคมที่มีต่อความสัมพันธ์ในแนวราบอันจะนำไปสู่

การลดความขัดแย้งในระดับชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นยังมีอยู่น้อยมาก กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาและลดความขัดแย้งของชุมชนระดับรากหญ้าซึ่งออกแบบและดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาสังคมนั้น แม้จะมีจำนวนองค์กรน้อยแต่พบว่ามีหลากหลาย ทั้งในรูปแบบของกิจกรรม กลุ่มเป้าหมาย และประเด็นปัญหาของแต่ละพื้นที่ และส่งผลกระทบต่อแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม การมีวิถีชีวิตและทุนทางสังคมที่คล้ายคลึงกันของประชาชนชายแดนใต้ อาจทำให้บทเรียนที่เกิดจากกิจกรรมเพื่อการจัดการความขัดแย้งภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน นำไปสู่การพัฒนากลไกต้นแบบเพื่อเสริมสร้างความกลมเกลียวของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ ดังนั้น สถาบันสันติศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ด้วยความสนับสนุนของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมในภาคใต้ของประเทศไทย - Southern Thailand Empowerment and Participation (STEP) จึงเสนอ “โครงการวิจัย เรื่อง กระบวนการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคม (social cohesion) เพื่อใช้ในการพัฒนาและลดความขัดแย้งโดยองค์กรชุมชนและองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนองค์กรชุมชน โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อถอดบทเรียนจากการดำเนินโครงการขององค์กรชุมชน อันส่งผลต่อการยึดเหนี่ยวทางสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งจากรายงานวิจัยโครงการวิจัยดังกล่าว เนื้อหาของบทความนี้ ต้องการกล่าวถึง กระบวนการสร้างความกลมเกลียวทางสังคมที่ออกแบบและดำเนินการโดยสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ภายใต้โครงการเสริมสร้างโอกาสผสมผสานความร่วมมือ เปิดมิติทางปัญญาของชุมชน จัดที่อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี

■ วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการที่โครงการใช้ในการฟื้นฟูและสร้างความกลมเกลียวทางสังคม
2. เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการที่มีต่อการยึดเหนี่ยวทางสังคม

■ วรรณกรรมปริทัศน์

วรรณกรรมปริทัศน์ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมแนวคิดและข้อถกเถียงที่เกี่ยวข้องกับการยึดเหนี่ยวทางสังคมและการแทรกแซงเพื่อลดความขัดแย้งในสังคม และสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย โดยเค้าโครงเนื้อหาในส่วนนี้ ประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการยึดเหนี่ยวทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการยึดเหนี่ยวทางสังคม และนัยทางนโยบายและการปฏิบัติ

1. การยึดเหนี่ยวทางสังคม (social cohesion)

ในปัจจุบันทฤษฎีเกี่ยวกับการยึดเหนี่ยวทางสังคมยังเป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง ยังไม่มีแนวคิดที่ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไป Friedkin (2004) ได้รวบรวมและกำหนดขอบเขตของความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (causally interrelated phenomena) ระหว่างสาเหตุ การแทรกแซง และผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มในหลายมิติ โดยนิยามของการยึดเหนี่ยวทางสังคมที่ Friedkin กล่าวถึงส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนฐานความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่ม ส่วน Moreno และ Jennings นิยามการยึดเหนี่ยวทางสังคมโดยให้ความสำคัญต่อเบื้องหลังการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลว่าอะไรคือ แรงดึงดูดให้ปัจเจกบุคคลดำรงอยู่กับกลุ่มที่ตนอยู่ (Moreno & Jennings, 1937, p. 371, อ้างถึงใน Friedkin, 2004) ในขณะที่ Festinger et al. (1950, p. 164, อ้างถึงใน Friedkin, 2004, p. 411) นิยามโดยให้ความสำคัญต่อผลลัพธ์ของการตัดสินใจนั้น ๆ ว่า ผลของปัจจัยทั้งหมดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิกกลุ่มหนึ่ง ๆ ที่จะอยู่กับกลุ่มนั้นต่อไปจะแสดงออกมาในรูปแบบของระยะเวลาการอยู่ร่วมกลุ่ม หรือพฤติกรรมและความช่วยเหลือที่สมาชิกผู้นั้นมีต่อกลุ่ม นอกจากนี้ Libo (1953, อ้างถึงใน Friedkin, 2004) พัฒนานิยามของ Festinger et al. ต่อและอธิบายการยึดเหนี่ยวทางสังคมว่าไม่ควรพิจารณาเพียงเงื่อนไขและสภาพของกลุ่มที่จะเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลเท่านั้น เพราะการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลในแต่ละครั้ง ย่อมส่งผลต่อลักษณะการยึดเหนี่ยวทางสังคมของกลุ่มนั้นด้วย เขาจึงให้ความสำคัญ

สำคัญกับอิทธิพลของการตัดสินใจของแต่ละคนที่มีต่อการยึดเหนี่ยวของกลุ่ม นั่นคือ ผลของแรงดึงดูดทั้งหมดที่มีต่อการตัดสินใจของสมาชิกแต่ละคนที่จะอยู่กับกลุ่มนั้นต่อไป

ในขณะที่ Koonce (2011, p. 145) ได้สรุปคำนิยามจากนักคิดอื่น ๆ ว่า การยึดเหนี่ยวทางสังคม คือ ระดับของความไว้วางใจที่สมาชิกของสังคมหนึ่ง ๆ มีต่อกันและต่อสังคมที่ตนอยู่ ความสมัครใจที่จะร่วมมือกับสมาชิกคนอื่น ๆ ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในการทำงานอาสาสมัคร ซึ่งสอดคล้องกับธรรมเนียมทางสังคมนั้น ส่วน Emile Durkheim ได้เสนอเรื่องการมีดุลยภาพของสังคมว่า เกิดจากการยึดเหนี่ยวทางสังคม (social solidarity) โดยในสังคมขนาดเล็กที่มีโครงสร้างง่าย ๆ จะมีการยึดเหนี่ยวทางสังคมโดยยึดถือค่านิยม จารีต ประเพณี ความคิด ความเชื่อ เจตคติแบบเดียวกัน (mechanical solidarity) (จิราภา วรเสียงสุข, 2559, น. 57-59.)

ในรายงานเรื่อง “ความมั่นคงชุมชนและความกลมเกลียวทางสังคมสู่แนวทาง UNDP” ของสำนักฟื้นฟูและป้องกันภาวะวิกฤติ สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (2552, น. 17-19) ได้กล่าวถึงมิติที่สำคัญเกี่ยวกับความกลมเกลียวทางสังคมไว้ 2 มิติ มิติแรก การลดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียมกัน และการกีดกันทางสังคม เนื่องจากการกีดกันทางสังคมกับความไม่มั่นคงมีความเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน กลุ่มผู้ไม่ได้รับความเป็นธรรมในสังคมจะประสบปัญหาความไม่มั่นคง จากนั้นความไม่มั่นคงของกลุ่มนี้สามารถนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางสังคมที่กว้างขึ้นได้ ถ้ากลุ่มคนเหล่านี้ตัดสินใจที่จะใช้วิถีทางที่รุนแรงเพื่อเรียกร้องสิทธิของพวกเขาและจัดการปัญหาความไม่เป็นธรรมดังกล่าว โดยที่พวกเขา รู้สึกว่าตนเองจะสูญเสียเพียงเล็กน้อยจากการใช้วิถีปฏิบัติที่รุนแรง ส่วนมิติที่สอง การเพิ่มพูนความสัมพันธ์และความผูกพันทางสังคม โดยการพัฒนาทุนทางสังคมในทุกรูปแบบซึ่งเป็นกาวสมานช่วยรักษาความกลมเกลียวทางสังคม อาทิ การสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมที่เชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การพัฒนาความรู้สึกร่วมของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การสร้างความไว้วางใจต่อกันและมีความเชื่อมั่นในสถาบันท้องถิ่น เป็นต้น

2. ทุนทางสังคม (social capital)

ทุนทางสังคม หมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่สามารถสร้างมูลค่าและแปรเปลี่ยนเป็นผลประโยชน์ได้ Bourdieu (1986) อธิบายว่า ทุนทางสังคมคือ ผลรวมของทรัพยากรที่มีอยู่จริงในปัจจุบัน และทรัพยากรที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต ซึ่งเชื่อมโยงกับความเป็นเจ้าของเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนรู้จัก ทั้งที่เป็นทางการและ

ไม่เป็นทางการ หรืออีกอย่างหนึ่งคือ ความรู้สึกเป็นสมาชิกของกลุ่ม ๆ หนึ่ง ซึ่งทำให้สมาชิกแต่ละคนมีทุนอย่างหนึ่งที่เป็นเจ้าของร่วมกัน ความสัมพันธ์เหล่านั้นอาจเกิดจากการแลกเปลี่ยนทางวัตถุและทางสัญลักษณ์เพื่อให้ทุนร่วมดังกล่าวดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ทุนทางสังคมอาจจะเกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับในสังคมผ่านการเรียกขานชื่อเดียวกัน เช่น นามสกุล ชนชั้น ชนเผ่า โรงเรียน หรือ พรรคพวก และผ่านกฎข้อบังคับที่กำหนดร่วมกันเพื่อสร้างและอธิบายลักษณะสมาชิกในสังคมภายใต้ชื่อเรียกขานนั้น ชื่อเรียกขานในที่นี้จะถูกใช้ รักษา และส่งเสริมภายใต้กระบวนการแลกเปลี่ยนนั้น

Narayan (1999, p. 6) ให้นิยามทุนทางสังคมว่าเป็นคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยังรากอยู่ภายใต้โครงสร้างของสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้คนประสานความร่วมมือกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ เช่นเดียวกับ Putnam (2000) ที่ให้นิยามว่า ทุนทางสังคม คือ เครือข่ายและคุณค่าของกลุ่มทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาอาศัยกันนำไปสู่การประสานงานและร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน (Putnam, 1993; 2000, อ้างถึงใน Colletta & Cullen, 2000, p. 36; Koonce, 2011, p. 145) ในขณะที่ James Coleman ให้นิยามทุนทางสังคมที่กว้างกว่า เพราะรวมถึงการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจ แต่ Francis Fukuyama ให้ความสำคัญกับความเชื่อใจ อันเป็นตัวชี้วัดหลักของการยึดเหนี่ยวทางสังคม (Colletta & Cullen, 2000)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการยึดเหนี่ยวทางสังคม

แนวคิดทุนทางสังคมและการยึดเหนี่ยวทางสังคมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่ใกล้ชิดกันมาก อย่างไรก็ตามทั้งสองแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานที่แตกต่างกัน Putnam (2000) จำแนกทุนทางสังคมเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ทุนทางสังคมบนความเหมือน (bonding social capital) และทุนทางสังคมบนความต่าง (bridging social capital) ถึงแม้ว่าทุนทางสังคมทั้งสองประเภทมีอิทธิพลต่อการยึดเหนี่ยวทางสังคมในทางบวกเหมือนกัน แต่ทุนทางสังคมทั้งสองประเภทก็มีลักษณะเด่นที่ต่างกัน ทุนทางสังคมบนความต่างจะช่วยสร้างการยึดเหนี่ยวได้มากกว่าการยึดโยงกันเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ทุนทางสังคมบนความเหมือนจะช่วยกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มเดียวกัน ซึ่งจะนำไปสู่การกลมเกลียวกันระหว่างปัจเจกบุคคลในกลุ่มนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมบนพื้นฐานความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจจะส่งผลทางลบต่อระดับการยึดเหนี่ยวทางสังคมโดยรวม เพราะกลุ่มของปัจเจกบุคคลที่มีความเหมือนอาจมีลักษณะแปลกแยก

จากบุคคล/กลุ่มอื่น ๆ และในทางกลับกัน ทุนทางสังคมบนความต่างจะช่วยให้การเชื่อมโยงคนจากกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน กลุ่มที่มีศักยภาพในการสร้างทุนทางสังคมบนความต่างจึงกลายเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเปิดกว้างและมีศักยภาพในการรวมคนที่แตกต่างหลากหลายไว้ด้วยกันได้ ทุนทางสังคมบนความต่างจะสร้างเครือข่ายที่ขยายครอบคลุม และก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ขยายขอบเขตกว้างออกไป (Putnam, 2000 อ้างถึงใน Koonce, 2011, p. 145)

Berkman และ Kawachi (2000, อ้างถึงใน Colletta & Cullen, 2000, p. 5) อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นองค์ประกอบย่อยของการยึดเหนี่ยวทางสังคมและระดับของการยึดเหนี่ยวทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคม 2 ประการ ได้แก่ 1) การปราศจากความขัดแย้งแฝง ซึ่งอาจเกิดขึ้นในรูปความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ความตึงเครียดทางเชื้อชาติและชาติพันธุ์ การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือในรูปแบบของการแบ่งขั้วทางสังคม เป็นต้น 2) ระดับการยึดเหนี่ยวทางสังคมที่สูง ซึ่งวัดได้จากระดับความไว้วางใจและธรรมเนียมการพึ่งพาอาศัยกัน การรวมกลุ่มอย่างกว้างขวางซึ่งเกิดจากการเชื่อมประสานฝ่ายต่าง ๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน และการดำรงอยู่ของโครงสร้างและสถาบันเพื่อการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ

Galtung (1996) ได้จำแนกโครงสร้างของความรุนแรงภายใต้ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม 3 ประการ ได้แก่ การกีดกัน (exclusion) ความไม่เท่าเทียม (inequality) และการดูถูกเหยียดหยาม (indignity) Galtung สรุปว่าความขัดแย้งที่มีความรุนแรงนั้นเป็นได้ทั้งสาเหตุและผลของทุนทางสังคม ดังนั้น ทุนทางสังคม จึงเป็นปัจจัยสร้างเสริมและสนับสนุนการยึดเหนี่ยวทางสังคมและลดความขัดแย้ง แต่ในขณะเดียวกันทุนทางสังคมก็อาจเป็นปัจจัยเร่งสภาวะความแตกแยกในสังคมและชนวนของความขัดแย้งรุนแรงได้

4. นัยทางนโยบายและการปฏิบัติ

จากนิยามและลักษณะของการยึดเหนี่ยวทางสังคมที่อธิบายกันข้างต้น Heyneman (2008, อ้างถึงใน Koonce, 2011, pp. 146-148) สรุปว่า การยึดเหนี่ยวทางสังคมเป็นผลลัพธ์ทางอ้อมของกิจกรรมและเงื่อนไขอันหลากหลายในสังคม ในขณะที่ Koonce (2011) มองว่า การยึดเหนี่ยวทางสังคมเป็นตัวชี้วัดระดับความร่วมมือของสมาชิกในสังคมในงานที่ทำร่วมกันเพื่อส่งเสริมธรรมเนียมของสังคมและวิถีชีวิตที่มีอยู่เดิม Koonce จำแนกองค์การที่มีอิทธิพลต่อระดับการยึดเหนี่ยวทางสังคมออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ องค์กร

ทางการเมือง องค์กรทางเศรษฐกิจ องค์กรทางสังคม และ องค์กรทางการศึกษา

งานศึกษาเชิงประจักษ์โดย Center on Conflict, Development, and Peace building (CCDP) (Paffenholz, 2010) ได้นำเสนอการประเมินความเกี่ยวข้อง (relevance) และประสิทธิภาพ (effectiveness) ของกิจกรรมที่ดำเนินการโดยประชาสังคมในช่วงตอนต่างๆ ของกระบวนการสร้างสันติภาพในพื้นที่ขัดแย้งรุนแรง จากกรณีตัวอย่าง 13 ประเทศ งานศึกษานี้อธิบายการทำงานของภาคประชาสังคมโดยจำแนกตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละกลุ่มมีต่อการสร้างสันติภาพ ในที่นี้การเสริมสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคม ถือเป็นหนึ่งบทบาทที่งานศึกษานี้ได้ยกมาเป็นกรณีศึกษา กิจกรรมที่มุ่งเสริมสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมตามงานศึกษาดังกล่าว จำแนกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

ก. การยึดเหนี่ยวโดยความสัมพันธ์เพื่อสันติภาพ (relationship-oriented cohesion for peace) ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการอำนวยความสะดวก หรือสร้างสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่มุ่งผลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างสันติ และทัศนคติในระยะยาวของกลุ่มที่มีความขัดแย้งกันให้ยอมรับและเคารพ “ผู้อื่น” ได้ในที่สุด ได้แก่ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การพูดคุย และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนหรือตัวแทนที่เคยเป็นคู่ขัดแย้ง

ข. การยึดเหนี่ยวโดยผลลัพธ์เพื่อสันติภาพ (outcome-oriented cohesion for peace) นอกเหนือจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคู่ขัดแย้งแล้ว การยึดเหนี่ยวเพื่อผลลัพธ์ทางสันติภาพ มุ่งผลที่กว้างไกลออกไป เช่น ความริเริ่มและการกระทำเพื่อสร้างสันติภาพ ได้แก่ การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดการความขัดแย้ง ที่ส่งผลต่อเนื่องต่อการเข้าร่วมการเจรจาเพื่อสันติภาพ เป็นต้น

ค. การยึดเหนี่ยวโดยผลลัพธ์ทางธุรกิจและงานพัฒนา (outcome-oriented cohesion for business or development work) ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการรวมกลุ่มกันของคนจากกลุ่มต่างๆ เพื่อวัตถุประสงค์อื่นนอกเหนือจากสันติภาพ ได้แก่ กลุ่มทางเศรษฐกิจหรือสังคมที่มีสมาชิกจากกลุ่มของคู่ขัดแย้งอย่างน้อยสองกลุ่ม พัฒนากิจกรรมขึ้นเพื่อให้บริการและพัฒนามากกว่ามุ่งสร้างสันติภาพโดยตรง กระบวนการสร้างความไว้วางใจและทุนทางสังคมจะเกิดขึ้นโดยอ้อม ซึ่งผู้เข้าร่วมอาจจะไม่สามารถตระหนักได้ในขณะเข้าร่วมกิจกรรม

นอกจากนี้งานศึกษาของ CCDP ขึ้นดังกล่าวยังเสนอว่า โรงเรียนและสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทต่อการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมอย่าง

มีนัยสำคัญ เช่นเดียวกันกับข้อสรุปจากโครงการวิจัยของ International Bureau of Education ที่ประเมินนโยบายเรื่องหลักสูตรการเรียนการสอนใน 7 ประเทศที่อยู่ในภาวะความขัดแย้งและความรุนแรงระหว่างกลุ่มสังคม โรงเรียนไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อการสร้างความกลมเกลียวในสังคมเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสถาบันที่ช่วยหล่อหลอมทัศนคติของกลุ่มที่มีความขัดแย้งทางความคิดซึ่งอาจเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความขัดแย้งที่ใช้ความรุนแรง

โดยสรุปแนวคิดเรื่องการยึดเหนี่ยวทางสังคม มีความเชื่อมโยงอย่างมากต่อการแทรกแซงเพื่อลดความขัดแย้งและสันติภาพ แต่ยังคงขาดการนำกรอบคิดดังกล่าวไปใช้เพื่อทำความเข้าใจสังคมและปรับปรุงนัยทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องสำหรับนักพัฒนาและนักสร้างสันติภาพ ทั้งนี้รายงานศึกษาของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติได้กล่าวไว้ว่าการปรับปรุงความกลมเกลียวทางสังคม หมายถึงถึงปฏิบัติการที่เน้นเป้าหมายเรื่องนี้โดยเฉพาะ ตลอดจนการผนวกรวมและคำนึงถึงเรื่องความกลมเกลียวกันนี้ไว้ในการออกแบบและการดำเนินกิจกรรมการแทรกแซงอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการริเริ่มที่ออกแบบมาโดยเฉพาะเพื่อเพิ่มพูนความกลมเกลียวทางสังคมแล้ว ประเด็นสำคัญ คือ การพิจารณาถึงประเด็นความกลมเกลียวทางสังคมให้เป็นมุมมองหนึ่งสำหรับการจัดทำโครงการทั้งหมดภายใต้บริบทของภาวะวิกฤติเช่นเดียวกับในกรณีของการคำนึงถึงความขัดแย้ง (สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, 2552, p. 19)

■ วิธีดำเนินการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) การศึกษาเงื่อนไขภายใน (ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ก่อตัวเป็นเงื่อนไขการรวมกลุ่มและขยายตัวเป็นเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง) และเงื่อนไขภายนอก (บริบทของความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง) ที่ส่งผลต่อรูปแบบการยึดเหนี่ยวทางสังคมที่เป็นอยู่ก่อนเริ่มกิจกรรม 2) การศึกษารูปแบบกิจกรรมและผลของกิจกรรม ทั้งนี้ในขั้นต้นจะมุ่งอธิบายความเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขภายในกลุ่ม (group outcome) และความเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคล (individual outcome) อันเป็นผลมาจากกิจกรรมดังกล่าวซึ่งมีลักษณะเป็นเหตุผลซึ่งกันและกัน และ 3) การพิจารณาผลลัพธ์ของกระบวนการทำกิจกรรม ภายใต้สมมติฐานที่ว่าเงื่อนไขภายนอกไม่เปลี่ยนแปลง โดยวิเคราะห์รูปแบบการยึดเหนี่ยวของกลุ่มและเครือข่ายที่เป็นไปหลังจากการดำเนินโครงการและเปรียบเทียบระดับการยึดเหนี่ยวทางสังคมก่อนและหลังการวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบผสม (mixed method) โดยใช้

แนวคิดวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) และวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากสมาชิกของชุมชน เพื่อศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนโดยรวม เพื่อประเมินระดับความกลมเกลียวของสมาชิกของชุมชนที่ศึกษาในช่วงก่อนและหลังโครงการ โดยมีประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นประชาชนทั้งเพศชายและหญิง ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการจาก 5 ตำบลของอำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ได้แก่ ตำบลตรัง ตำบลกระหวะ ตำบลเกาะจัน ตำบลปะโด และตำบลปานัน ส่วนวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกตัวตนเอง องค์กรชุมชนและเครือข่ายที่ดำเนินโครงการ และสมาชิกชุมชนในพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจลักษณะการดำเนินงานขององค์กรและเครือข่ายที่ผ่านมา รวมถึงเงื่อนไขภายในและภายนอกที่สะท้อนประเด็นปัญหาและบริบทความขัดแย้งในแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้เมื่อองค์กรชุมชนผู้ได้รับทุนดำเนินกิจกรรมไประยะหนึ่งแล้ว นักวิจัยจะลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างสมาชิกของชุมชนในพื้นที่เป้าหมายของโครงการ เพื่อทราบถึงปัจจัยเชิงคุณภาพ เช่น ความคิดเห็นต่อกิจกรรมและกระบวนการดำเนินงานของกลุ่ม/เครือข่าย ความคิดเห็นต่อเงื่อนไขภายในกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงไป และความคิดเห็นต่อรูปแบบการยึดเหนี่ยวแบบใหม่

■ ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรก เงื่อนไขภายในและเงื่อนไขภายนอกซึ่งเป็นบริบทของการดำเนินโครงการ ส่วนที่สอง เป็นการให้ภาพรูปแบบโครงการและรายละเอียดกิจกรรม ส่วนที่สาม เป็นการวิเคราะห์สถานการณ์ยึดเหนี่ยวของกลุ่ม จากพลวัตการรวมตัวเป็นกลุ่มและความเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม และส่วนสุดท้าย ความท้าทายและข้อเสนอแนะ

1. เงื่อนไขและบริบทของพื้นที่อำเภอมายอ มีเนื้อหาแบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

1.1 เงื่อนไขภายในกลุ่ม: ลักษณะสังคม ประชากร และการรวมกลุ่ม อำเภอมายอถือเป็นอำเภอที่มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ ถึงแม้ว่าชาวมลายูมุสลิม (98%) จะมีสัดส่วนมากกว่าชาวไทยพุทธ (2%) หลายเท่า แต่ข้อมูลการตั้งรกรากก็ชี้ให้เห็นว่าคนไทยพุทธก็เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่นี้ (มิใช่ผู้อพยพมาจากภายนอก) ทำให้ชุมชนต่างศาสนามีการยึดเหนี่ยวกันอยู่บ้างเป็นทุนเดิม และนอกจากนี้อำเภอมายอยังต้องเผชิญกับปัญหาสังคมหลายประการ อาทิ ปัญหา

ยาเสพติด ปัญหาการว่างงาน ปัญหาความยากจน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการไม่รู้หนังสือของเยาวชนในพื้นที่ (เยาวชนจำนวนมากอ่านภาษาไทยไม่ออก)

การรวมกลุ่มทางสังคมที่ริเริ่มจากชุมชนเองในช่วงระยะเวลา 3 ปี ก่อนริเริ่มโครงการนั้นเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะเป็นครั้งคราวตามวาระของแต่ละตำบลหรือหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีเป็นหลัก สถานการณ์ความไม่สงบทำให้การรวมกลุ่มข้ามชาติพันธุ์ไม่ปรากฏให้เห็นมาก กิจกรรมการรวมกลุ่มอีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการริเริ่มของภาคประชาสังคมและหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสถาบันทางวิชาการ จังหวัดปัตตานี ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอบต.) รวมทั้งฝ่ายความมั่นคง ส่วนมากเป็นกิจกรรมเชิงสังคมสงเคราะห์ การทะนุบำรุงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา กิจกรรมนันทนาการและกีฬาเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ของประชากรแต่ละตำบลหรือหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ดี ยังไม่ปรากฏการรวมกลุ่มกิจกรรมที่มีความเข้มข้นและต่อเนื่อง โดยเฉพาะการรวมกลุ่มข้ามพื้นที่หรือข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ให้เห็นมากเท่าที่ควร

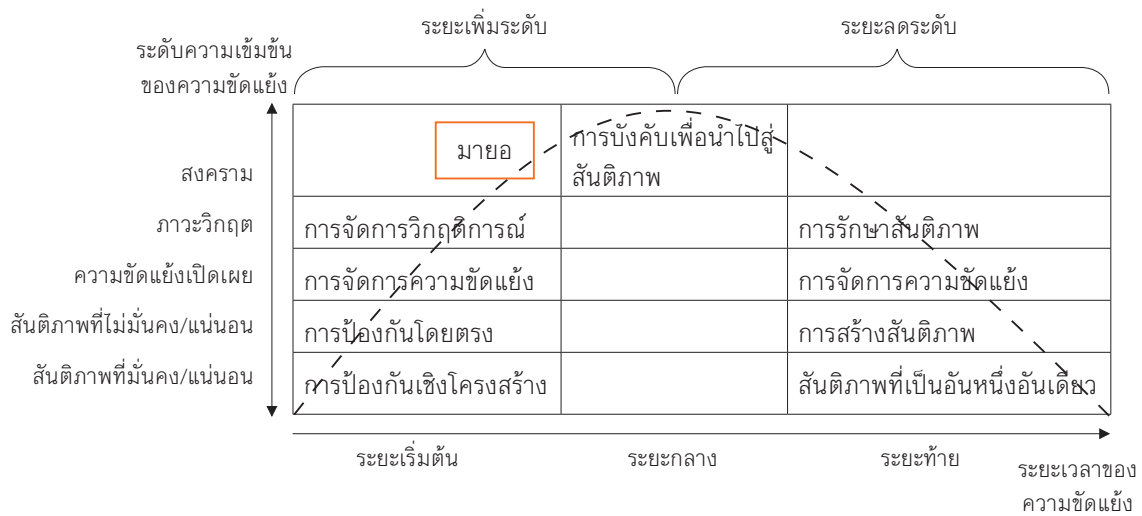
1.2 เงื่อนไขภายนอกกลุ่ม: สถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงในอำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี เป็นพื้นที่ที่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงอันเชื่อมโยงกับปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาในเชิงปริมาณ ข้อมูลทางสถิติของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ระบุว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547- สิงหาคม 2557 เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในเขตอำเภอมายอ จำนวน 348 ครั้ง เป็นเหตุการณ์การลอบยิงถึง 186 ครั้ง มีผู้เสียชีวิต 149 คน และบาดเจ็บอีก 187 คน⁽¹⁾ จากความรุนแรงข้างต้นทำให้พื้นที่นี้ยังคงเป็นพื้นที่ที่หน่วยงานความมั่นคงเห็นว่าต้องควบคุมเป็นพิเศษ ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาในเชิงเนื้อหา เหตุการณ์ความรุนแรงในอำเภอมายอมีพลวัตสูง กล่าวคือ ถึงแม้ว่าความถี่ของเหตุการณ์จะน้อยกว่าหลายอำเภอในจังหวัดปัตตานี แต่ความรุนแรงของเหตุการณ์กลับเพิ่มทวีมากขึ้นเป็นลำดับ ในลักษณะที่เป้าหมายของความรุนแรงขยับเข้าสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (วัด มัสยิด) สถานที่ที่ชุมชนใช้ร่วมกัน (โรงเรียน ถนนหนทาง) พื้นที่สาธารณสุข (โรงพยาบาล) เจ้าหน้าที่ข้าราชการพลเรือน (โดยเฉพาะครู) และที่นำวิตกอย่างยิ่ง คือ พลเรือนทั่วไป โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็ก (soft target) มากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นวิธีการสร้างความหวาดกลัวก็ยิ่งทวีความโหดร้ายอย่างน่าตกใจ ดังเช่นกรณีเหตุการณ์ยิงและเผาเหยื่อ สื่อมวลชนตั้งข้อสังเกตว่า นับตั้งแต่ต้นปี 2557 จังหวัดปัตตานีเป็น

(1) ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (ม.ป.ป.)

พื้นที่เกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้มากที่สุดในจังหวัดชายแดนภาคใต้⁽²⁾

ระดับของความรุนแรงข้างต้น ตามแนวทางของ Michael Lund (1996, อ้างถึงใน Swanstrom & Weissmann, 2005) อำเภอมายอถือเป็นพื้นที่ความขัดแย้งที่มีความรุนแรงในระดับ “ภาวะวิกฤต” กล่าวคือ เป็นช่วงที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดสงครามและใช้การทหารเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหา ความรุนแรงส่งผลกระทบต่อ

ยึดเหนี่ยวทางสังคมอย่างมาก ทั้งความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ และความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างประชาชนต่างชาติพันธุ์ ซึ่งจะต้องแก้ไขด้วยวิธีการ “การจัดการความขัดแย้งและวิกฤต” ซึ่งเป็นการดำเนินการในสถานะที่ความรุนแรงกำลังดำเนินอยู่ก่อนที่จะยกระดับกลายเป็นสงคราม ผ่านวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแทรกแซงโดยฝ่ายที่สาม ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงการจัดการความขัดแย้งตามระดับความเข้มข้นของความขัดแย้งกับระยะเวลา

โครงการเสริมสร้างโอกาสสานความร่วมมือเปิดมิติทางปัญญาของชุมชน ดำเนินไปบนพื้นฐานแนวคิด “การแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง” (conflict transformation) ของ John Paul Lederach ที่เสนอว่า ในบริบทความขัดแย้งทางสังคมที่ยืดเยื้อนั้นไม่ควรรีรอให้ความขัดแย้งหรือความรุนแรงยุติลงก่อนแล้วจึงเริ่มงานเสริมสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน เพราะนอกจากสร้างความสัมพันธ์และการยึดเหนี่ยวทางสังคมเป็นดังตาข่ายที่มีความหนาแน่นเพียงพอที่จะรองรับความรุนแรงที่กำลังดำเนินอยู่ไม่ทำให้ทำลายความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว ความสัมพันธ์และการยึดเหนี่ยวทางสังคมยังเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขความขัดแย้งและส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของสันติภาพที่เกิดขึ้นได้ในที่สุดอีกด้วย (เลเดอร์ช และ จอห์น พอล, 2555)

2. รูปแบบโครงการและรายละเอียดกิจกรรม มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

2.1 วัตถุประสงค์ของโครงการ ประกอบด้วย

(2) เหตุการณ์ล่าสุด คือ เหตุการณ์ยิงแล้วเผานางสิริพร ศรีชัย ครูโรงเรียนตะบิงตัง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี (เจ้าหน้าที่ตำรวจวิเคราะห์ว่าเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับวันครบรอบวันสถาปนากลุ่มติดอาวุธบี อาร์ เอ็น) (สถาบันข่าวอิศรา, 2557)

ก. เพื่อร่วมพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ส่งเสริมความสามารถของครูในการใช้และการพัฒนานวัตกรรมเทคโนโลยีการเรียนการสอน และร่วมพัฒนาความสามารถด้านการอ่านและการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนและนักศึกษา

ข. เพื่อกระตุ้นและสร้างรูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน บุคลากรทางการศึกษา ประชาชน นักเรียนและนักศึกษา

ค. เพื่อส่งเสริมการบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและอัตลักษณ์ชุมชนโดยคนในและเผยแพร่สู่คนนอก

2.2 การดำเนินกิจกรรมตามโครงการ

ภายใต้โครงการนี้มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย โดยแบ่งออกเป็น 3 โครงการย่อย ดังนี้

2.2.1 การจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านให้แก่เยาวชนและประชาชนในชุมชน ภายในพื้นที่โรงเรียน วัด มัสยิด โรงพยาบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีการแบ่งกิจกรรมเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ก. กิจกรรมส่งเสริมทักษะการอ่านใน

โรงเรียนระดับประถมศึกษา 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มโรงเรียนบ้านเกาะจัน ได้แก่ โรงเรียนบ้านป่านัน โรงเรียนบ้านระแว้ง โรงเรียนบ้านเกาะจัน โรงเรียนบ้านราวอ และกลุ่มโรงเรียนบ้านตรัง ได้แก่ โรงเรียนบ้านคลองช้าง โรงเรียนบ้านเขาวัง โรงเรียนบ้านตรัง โรงเรียนบ้านมะหุด รูปแบบการจัดกิจกรรมประกอบด้วย กิจกรรมสันตนาการ/ละลายพฤติกรรม/กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ และกิจกรรมสอนน้องอ่านหนังสือโดยกลุ่มแม่ไก่ฟักไข่ (เชิงวิทยากรภายนอกมาบรรยาย)

ข. กิจกรรมส่งเสริมการอ่านในโรงพยาบาลมาขอ เพื่อส่งเสริมการอ่านสำหรับบุคลากรทางการแพทย์และประชาชนผู้ใช้บริการของโรงพยาบาล รูปแบบกิจกรรมประกอบด้วย การจัดหาหนังสือและมอบหนังสือหลากหลายสาระให้แก่โรงพยาบาลเพื่อบริจาคแก่คนไข้และญาติที่มาใช้บริการของโรงพยาบาล และกิจกรรมสันตนาการ/ละลายพฤติกรรม/กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ กิจกรรมเล่านิทานและอ่านหนังสือให้คนไข้เด็กที่เข้ารับการรักษาในสถานพยาบาล และกิจกรรมแนะนำหนังสือที่น่าสนใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

2.2.2 กิจกรรมเพื่อการพัฒนาทักษะการเขียนและการบันทึกเรื่องราวเพื่อถ่ายทอดสู่ชุมชน โดยมีการแบ่งเป็น 2 กิจกรรมย่อย ดังนี้

ก. กิจกรรมถ่ายภาพบันทึกเรื่องราวในชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนศิริราชูร์สามัคคี รูปแบบการจัดกิจกรรมประกอบด้วย กิจกรรมสันตนาการ/ละลายพฤติกรรม/กิจกรรมสัมพันธ์กลุ่ม กิจกรรมบรรยายทักษะการถ่ายภาพและการเล่าเรื่องจากภาพถ่าย กิจกรรมฝึกปฏิบัติการถ่ายภาพสำหรับนักเรียนนอกสถานที่ และกิจกรรมประกวดภาพถ่ายและเล่าเรื่องจากภาพถ่าย

ข. การเขียนกับการบันทึกเรื่องราวและกิจกรรมเรื่องเล่าผ่านภาพวาด โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ นักเรียนโรงเรียนศิริราชูร์สามัคคี รูปแบบการจัดกิจกรรมแบ่งเป็น 2 กิจกรรมย่อย ได้แก่ หนึ่ง กิจกรรมการเขียนบทกวีสำหรับนักเรียนชั้นมัธยม เนื้อหาประกอบด้วย การบรรยายเรื่องการเขียนบทกวี การอ่านบทกวี และส่งเสริมให้นักเรียนถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนผ่านบทกวี และสอง กิจกรรมการเล่าเรื่องผ่านภาพวาด เนื้อหา ประกอบด้วย การบรรยายพื้นฐานการวาดภาพแก่นักเรียนและฝึกปฏิบัติการจริง และประกวดผลงานการวาดภาพของนักเรียน

2.2.3 กิจกรรมส่งเสริมความสามารถของครูในการใช้และพัฒนานวัตกรรมเทคโนโลยีการเรียนการสอน

และกิจกรรมส่งเสริมความสามารถของครู ผู้นำชุมชน และประชาชนในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ โดยแบ่งออกเป็น 2 กิจกรรมย่อย ดังนี้

ก. โครงการเพิ่มศักยภาพการสอนแก่บุคลากรทางการศึกษาด้วยการใช้ Open Source Software และ Freeware โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ บุคลากรทางการศึกษาจากโรงเรียนต่างๆ ในอำเภอมาขอ รูปแบบการดำเนินกิจกรรมเป็นการบรรยายข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศดังกล่าว

ข. กิจกรรมการอบรมคอมพิวเตอร์และบันทึกความรู้ชุมชนด้วยเว็บไซต์ตามนี้ก็ต่อ เพื่อส่งเสริมความสามารถของผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และประชาชนในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการบันทึกความรู้ในเว็บไซต์ตามนี้ก็ต่อ สำหรับกิจกรรมหลัก ได้แก่ การบรรยายและฝึกปฏิบัติการใช้คอมพิวเตอร์เบื้องต้น และใช้เว็บไซต์ตามนี้ก็ต่อเพื่อการเผยแพร่เรื่องราวและความรู้ของชุมชน

2.3 กลยุทธ์ในการดำเนินโครงการ คือ การสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชนในท้องถิ่นเพื่อเป็นสะพานเชื่อมไปสู่การยึดเหนี่ยวทางสังคมในระดับท้องถิ่น โดยได้หยิบยกเอาต้นทุนของสำนักวิทยบริการในฐานะที่เป็นหน่วยงานหนึ่งของสถาบันการศึกษาที่ใหญ่ที่สุดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มาเป็นเครื่องมือในการระดมความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ และชุมชน เนื่องจากตำแหน่งแห่งที่ของสถาบันการศึกษาในบริบทความขัดแย้งรุนแรงมักอยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับชุมชน อีกทั้งคุณูปการที่สถาบันนี้มีต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพื้นที่ก็เป็กฎเกณฑ์สำคัญที่ทำให้ชุมชนเปิดรับการเข้ามาของสถาบันการศึกษา นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบกิจกรรมต่างๆ ในโครงการก็ดำเนินไปในลักษณะที่ตรงกับความเชี่ยวชาญของหน่วยงานและสอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานของชุมชนในการแก้ปัญหาสังคมที่ชุมชนกำลังเผชิญคือ การถ่ายทอดความรู้ ขณะที่ในอีกมิติหนึ่งก็มีการดึงทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่มาเป็นเนื้อหาหลักในการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ของชุมชน

3. การยึดเหนี่ยวของกลุ่ม จากพลวัตการรวมตัวเป็นกลุ่มและความเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม

ในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงรูปแบบและผลจากโครงการโดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคม เพื่อชี้ให้เห็นศักยภาพของกิจกรรมต่างๆ ภายใต

โครงการนี้เป็นการเพิ่มพูนปัจจัยเกื้อหนุนการยึดเหนี่ยวทางสังคมผ่านการพิจารณาใน 2 ระดับ ได้แก่ ผลด้านพลวัตของกลุ่มและผลลัพธ์ในระดับปัจเจกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม (individual outcome) โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 พลวัตกลุ่ม

ก่อนดำเนินโครงการ การที่อำเภอมายอต้องเผชิญกับปัญหาชายแดนภาคใต้มาอย่างยาวนานและการถูกจัดวางจากรัฐให้มีสถานะเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์การทหารเพื่อเฝ้าระวังการเคลื่อนไหวของกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของอำเภอมายออย่างมีนัยสำคัญ ความสัมพันธ์ในแนวราบในพื้นที่ต่าง ๆ ของอำเภอมายอเปลี่ยนไปจากอดีตที่ชาวบ้านเคยมีสายสัมพันธ์อันดีต่อกัน ไปมาหาสู่กัน ไม่แบ่งแยกพุทธหรือมุสลิม กลายมาเป็นการหวาดระแวงต่อกัน ความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน รูปแบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันแบบเดิมหดแคบลงปรากฏเหลือเพียงแค่วางเครื่องญาติระหว่างสมาชิกภายในหมู่บ้านหรือบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง และระหว่างกลุ่มคนมุสลิมล้วนหรือกลุ่มคนพุทธล้วนเท่านั้น ความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างรัฐและชุมชนก็เป็นประเด็นที่น่ากังวลเป็นอย่างยิ่ง ความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานฝ่ายความมั่นคงกับชุมชนในหลายพื้นที่ส่งผลให้เกิดความไม่ไว้วางใจต่อหน่วยงานภาครัฐโดยภาพรวม ซึ่งทำให้การปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐในพื้นที่เป็นไปอย่างยากลำบาก

หลังการดำเนินโครงการ พลวัตของการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมพัฒนาไปในทิศทางบวกในหลายมิติ เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างคนภายนอกกับคนภายในชุมชน หลังปิดโครงการนอกเหนือจากความต้องการของบรรดาผู้จัดที่จะสานต่อโครงการต่อไป และขยายเครือข่ายออกไปยังองค์กรภายนอกชุมชนให้กว้างขึ้นแล้ว ยังมีเสียงเรียกร้องจากผู้เข้าร่วมโครงการหลายคนให้มีการสานต่อกิจกรรมต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเยาวชนผู้ขาดโอกาส ดังเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของ แวซาปีนะห์ ตาเยะ ตอนหนึ่งว่า

“เด็กจะเรียกร้องให้เข้าไปทำกิจกรรมกันอีก และหนังสือที่ได้รับบริจาคเด็ก ๆ จะชอบมาก เพราะไม่มีในโรงเรียน เด็กจะเข้าห้องสมุดแทบทุกวัน บางคนอ่านไม่ออกก็จะดูภาพไปให้ครูเล่าไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีมากสำหรับโรงเรียน อยากให้ไปจัดอีกตามคำเรียกร้องของเด็ก” (แวซาปีนะห์ ตาเยะ, 2557, สิงหาคม 14, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นโครงการนี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการสานสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการ ดังเช่นกรณีครูจากกลุ่มโรงเรียนบ้านเกาะจันกับผู้นำศาสนา ในทุก ๆ สัปดาห์ครูจะเชิญผู้นำศาสนามาให้ความรู้กับนักเรียน และตัวผู้นำศาสนาเองก็มักจะชวนเพื่อน ๆ ที่มีความรู้มาให้ความรู้แก่นักเรียนด้วยเช่นกัน เป็นต้น และยังไปกว่านั้นโครงการนี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างกลุ่มคนรักมายอที่เกิดขึ้นในพื้นที่ความรุนแรง ที่ต้องอาศัยความไว้วางใจและทุนทางสังคมที่สะสมกันมาเพื่อประกอบกิจกรรมร่วมกัน

3.2 ผลลัพธ์ในระดับปัจเจกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม

โครงการมายอสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้เข้าร่วมโครงการและเยาวชนผู้ช่วยโครงการซึ่งเป็นเยาวชนจากนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้มีทัศนคติที่ดีต่อกันและมีความไว้วางใจต่อกันมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาทัศนคติในระดับที่ลึกลงไปของผู้เข้าร่วมโครงการกลับพบว่าพวกเขาเหล่านั้นยังมีทัศนคติด้านลบต่อองค์กรภายนอกอื่น ๆ ที่เข้ามาทำงานในพื้นที่โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องความมั่นคงและความยุติธรรม สะท้อนได้จากความเห็นของ ร.ต.ต.เจริญ พรหมแก้ว ตอนหนึ่งว่า

“สถาบันการศึกษาทำงานก็คิดว่าจะไม่สร้างปัญหา แต่ถ้าองค์กรที่ลงไปมีผลต่อด้านการเมือง เช่น NGO บางสายที่อิงการเมือง อิงศาสนา บางองค์กรก็ไม่ได้พูดความจริง เช่น ถ้าคนพุทธโดนยิงก็จะเป็นข่าว แต่ถ้ามุสลิมโดนยิงก็จะเป็นข่าวไปทั่วโลก” (ร.ต.ต.เจริญ พรหมแก้ว, 2557, สิงหาคม 14, สัมภาษณ์)

4. ถอดบทเรียนและข้อเสนอแนะ

4.1 ถอดบทเรียนของโครงการ

ก. ผู้เข้าร่วมโครงการไม่มีความหลากหลายเพียงพอ เนื่องจากมีกลุ่มเป้าหมายหลักเป็นผู้นำศาสนา (อิสลาม) ผู้นำชุมชน ผู้ใช้บริการโรงพยาบาลมายอ ครูและนักเรียนจากกลุ่มโรงเรียนที่อยู่ในเครือข่ายเดิมของสำนักวิทยบริการอยู่แล้วเท่านั้น ยังขาดผู้เข้าร่วมจากกลุ่มอื่นในพื้นที่ เช่น ผู้นำศาสนาพุทธ สถาบันการศึกษาทางเลือกปอเนาะ เป็นต้น

ข. การมีกิจกรรมย่อยที่หลากหลาย แต่ละกิจกรรมต่างมีเป้าหมายและผู้เข้าร่วมเฉพาะกลุ่ม ขาดการเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมภายใต้โครงการ ทำให้โครงการไม่สามารถสร้างรูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชนโดยใช้ประเด็นขับเคลื่อนที่ทุกฝ่ายทุกภาค

ส่วนสามารถทำงานร่วมกันได้ ทำให้ไม่เกิดการกระชับความสัมพันธ์ของเครือข่ายหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนในพื้นที่ได้เท่าที่ควร

ค. ทางผู้จัดมิได้ใช้ “กิจกรรมการเขียนกับการบันทึกเรื่องราวและกิจกรรมเรื่องเล่าผ่านภาพวาด” และ “กิจกรรมตานี้ก็ต่อ” เพื่อเป็นสะพานเชื่อมไปสู่ชุมชนได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากมิได้มีการประสานความร่วมมือกับปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้เฒ่าในพื้นที่มาถ่ายทอดเรื่องราวและความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน ทำให้ไม่สามารถเติมเต็มกระบวนการเรียนรู้จากชุมชนในเรื่องอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้ดีเท่าที่ควร ช่องว่างในการหยิบยกทุนทางสังคมดั้งเดิมมาใช้ในกิจกรรมข้างต้นส่งผลให้การสร้างให้เกิดทุนทางสังคมใหม่ อันหมายถึง ความสัมพันธ์ข้ามกลุ่มระหว่างรัฐกับชุมชนระหว่างประชาชนต่างศาสนา และระหว่างภายในกับภายนอกพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นแต่เพียงเบาบางเท่านั้น จึงไม่เพียงพอสำหรับการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมได้ในระยะยาว

4.2 ข้อเสนอแนะของโครงการ

กิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการล้วนเป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในพื้นที่และเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมในระยะยาว แม้ว่าจะมีข้อจำกัดหลายประการดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นอันเกิดขึ้นภายใต้บริบทของสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ ดังนั้น ในการเพิ่มพูนสมรรถนะแก่โครงการให้เกิดการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคมได้ดียิ่งขึ้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องวางยุทธศาสตร์ในการดำเนินกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มศักยภาพของแต่ละกิจกรรมในการดึงความร่วมมือจากหลายฝ่ายในพื้นที่มาดำเนินกิจกรรม อย่างเช่น การหยิบยกเอากิจกรรมการบันทึกเรื่องราวของชุมชนมาเป็นกิจกรรมหลักในการสร้างการยึดเหนี่ยวทางสังคม เพราะเป็นกิจกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับความต้องการด้านการฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนซึ่งมีศักยภาพในการเป็นจุดร่วมกันของสังคมได้มาก โดยการสร้างช่องทางในการสื่อสารระหว่างชุมชนด้วยกันเองและกับภายนอกผ่านการเขียน การถ่ายภาพ รวมทั้งผ่านเว็บไซต์ตานี้ก็ต่อ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงมาสู่กิจกรรมการอ่านในโรงเรียนและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านในโรงพยาบาลได้ด้วย เป็นต้น นอกจากนี้ควรสร้างกลไกสื่อสารกลางระหว่างคณะผู้ดำเนินการโครงการและผู้เข้าร่วมอบรม เพื่อให้มีการติดตามผลหลังจากการอบรมแต่ละครั้งว่า ผู้เข้าร่วมอบรมได้นำเอาทักษะที่ได้รับไปฝึกฝนและใช้จริงได้อย่างไร

■ unสรุป

โดยสรุปแล้ว การหยิบใช้และการสร้างทุนทางสังคมเพื่อเพิ่มพูนสมรรถภาพของการยึดเหนี่ยวทางสังคมในโครงการมาก่อให้เกิดความชะงักงัน เนื่องจากการใช้ทุนทางสังคมดั้งเดิม เช่น การรวมกลุ่มของประชาชนในพื้นที่ และทุนทางสังคมด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น ยังไม่ถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้รูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการยังต้องการได้รับการสนับสนุนให้เป็นระบบที่ครอบคลุมหลายมิติสำหรับการสร้างให้เกิดทุนทางสังคมใหม่ (หมายถึง ความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม เช่น ระหว่างรัฐและสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนต่างศาสนา) ทำให้ไม่สามารถลงหลักปักฐานการยึดเหนี่ยวทางสังคมได้ในระยะยาว อย่างไรก็ตาม แนวคิดและวิธีการที่ใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้โครงการนี้ก็ยังมีศักยภาพในการพัฒนา ปรับปรุงเพื่อให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้ในอนาคต

ความท้าทายของการทำโครงการพัฒนาในพื้นที่ความรุนแรงนับว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะโครงการพัฒนาหรือเพิ่มพูนสมรรถภาพของการยึดเหนี่ยวทางสังคมจะช่วยให้เงื่อนไขความรุนแรงลดน้อยลง และทำให้ผู้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงศักยภาพของตัวเอง ในบทบาทของผู้กระทำการเปลี่ยนแปลง มีฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่อย่างแท้จริง

■ เอกสารอ้างอิง

- จิราภา วรเสียงสุข. (2559). *ทฤษฎีสังคมวิทยาคุณคาศาสตร*. กรุงเทพฯ: เอ็ม แอนด์ เอ็ม เลเซอร์พริ้นต์.
- เลเดอรัค, และ จอห์น พอล. (2555). *พลังธรรมจินตนาการ: ศิลป์และวิญญานการสร้างสันติภาพ* แปลโดย สดใส ชันติวรงค์ และคณะ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้. (ม.ป.ป.). *สถิติเหตุการณ์ความรุนแรงในเขตอำเภอมาบอง จังหวัดปัตตานี ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 ถึงสิงหาคม พ.ศ. 2557*. เอกสารไม่เผยแพร่.
- สถาบันข่าวอิสรา. (2557, มีนาคม 14). *ฆ่าเผาคูสาวที่มายอ “บุญสม” โวยรัฐบาลเฉยชา*. สืบค้นจาก [http:// www.isranews.org/south-news /other-news/item/27899-teacher_27899.html](http://www.isranews.org/south-news /other-news/item/27899-teacher_27899.html).
- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. (2552, มีนาคม 1). *ความมั่นคงชุมชนและความกลมเกลียวทางสังคมสู่แนวทาง UNDP*. สืบค้นจาก <https://drive.google.com/file/d/0B3UxL9sx8c0QaGFZ WldPM3hOTik/edit>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Westport: Greenwood Publishing Group.

- Colletta, N. J., & Cullen, M. L. (2000). The nexus between violent conflict, social capital and social cohesion: Case studies from Cambodia and Rawanda. Retrieved from <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-23.pdf>
- Friedkin, N. E. (2004). Social cohesion. *Annual Reviews of Sociology*, 30(ฉบับที่), 409-425.
- Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, Development and civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Koonce, K. A. (2011). Social cohesion as the goal: Can social cohesion be directly pursued?. *Peabody Journal of Education*, 86(2), 144-154.
- Narayan, D. (1999). Bonds and bridges: Social capital and poverty. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/c89d/23d6943303984be2979b6d5a50cc5f038ae7.pdf>
- Paffenholz, T. (Ed.). (2010). *Civil society & peace building: A critical assessment*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. University Press: Princeton.
- Samudavanija, C. (1997). Old Soldiers never die, they are just bypassed: The military, bureaucracy and globalization. In K. Hewison (Ed.), *Political Change in Thailand: Democracy and Participation* (pp. 42-57). London: Routledge.
- Spurk, C. (2010). Understanding civil society. In T. Paffenholz (Ed.), *Civil society & peacebuilding: A critical assessment* (pp. 8-9). Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Swanstrom, N. L. P., & Weissmann, M. S. (2005). *Conflict, conflict prevention, conflict management and beyond: A conceptual exploration*. Uppsala: Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program.